

Handreiking schoolexamens vmbo

SLO • nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling

Handreiking schoolexamens Maatschappijleer 1 vmbo

Handreiking schoolexamens Maatschappijleer 1 vmbo

Herziening examenprogramma's vmbo

Vmbo/4145/D/07-1440

December 2007

slo

nationaal
expertisecentrum
voor leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

© 2007 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Auteurs: Rob van Otterdijk

Eindredactie: John Hendriks

In opdracht: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Besteladres

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 477

Internet: www.slo.nl/vmbo

Inhoud

1.	Status van de handreiking	5
2.	Vershil tussen het oude en het herziene examenprogramma	7
2.1	Verandering in de beschrijving van de eindtermen	7
3.	Mogelijke invulling van het schooldeel	11
3.1	De exameneenheden	11
4.	Vormen van toetsen en suggesties voor de weging	27
4.1	Vormen van toetsen	27
4.2	Examendossier	27
4.3	Schoolexamen	28
5.	Loopbaanoriëntatie en -begeleiding	31
5.1	Maatschappelijke stage	32
6.	Mogelijke vakkenintegratie	35
	Bijlage 1 Geglobaliseerd examen-programma Maatschappijleer I vmbo	39

1. Status van de handreiking

Het zal weinigen zijn ontgaan: de examenprogramma's voor het vmbo zijn globaler geformuleerd. De 'oude' examenprogramma's dateren alweer uit de tweede helft van de jaren negentig. En, bij de destijds heersende opvatting over de rol van de overheid in de aansturing van het onderwijs hoorden examenprogramma's met gedetailleerd voorgeschreven inhoud. Deze aansturingsfilosofie past niet meer in deze tijd waarin de overheid de autonomie van de scholen hoog in het vaandel heeft staan en meer ruimte aan de scholen wil toekennen.

Het globaal formuleren van de examenprogramma's heeft betrekking op de wijze waarop de eindtermen zijn uitgeschreven. Voor alle vakken en beroepsgerichte programma's bestaat een exameneenheid in de meeste gevallen nog maar uit één eindterm, waarin de inhoud van de betreffende exameneenheid is samengevat. Dit heeft geresulteerd in eindtermen die algemener en op een hoger abstractieniveau zijn geformuleerd. Omdat de herziening alleen betrekking heeft op een globalere omschrijving van de exameneisen, is het globale examenprogramma al van toepassing vanaf het examenjaar 2007.

In juni jl. heeft de staatssecretaris de herziene examenprogramma's vastgesteld. De programma's zijn door het ministerie van OCW toegestuurd aan alle scholen voor voortgezet onderwijs. Ook zijn ze te downloaden van de website Het Examenblad: www.examenblad.nl

Eenderde deel van het examenprogramma wordt centraal getoetst. Vanaf 2007 betreft dit een vast deel. Het rolatiesysteem dat sommige vakken kenden is daarmee verleden tijd.

Voor de exameneenheden die centraal getoetst worden is voor elk vak en beroepsgericht programma een syllabus opgesteld. De syllabus beschrijft van elke exameneenheid welke concretere inhoud tot de eindterm gerekend worden. Al deze concretisering zijn onder de noemer 'klein onderhoud' tegen het licht gehouden en waarnodig bijgesteld. Dat heeft geresulteerd in geactualiseerde inhoud die voorschrijvend van aard zijn voor zowel makers van de opgaven voor het centraal examen als voor docenten. De omschrijvingen in de syllabus worden met ingang van het examenjaar 2007 centraal geëxamineerd. Begin juli 2007 hebben alle vmbo-scholen een pakket syllabi toegestuurd gekregen voor de vakken/programma's waarin de leerling examen doen. De syllabi zijn te downloaden van de website van het CEVO: www.examenblad.nl.

Voor de exameneenheden die met een schoolexamen afgesloten worden (tweederde deel van het examenprogramma) zijn alleen de globaal geformuleerde eindtermen vastgesteld. De scholen hebben daardoor ruimte voor het maken van eigen inhoudelijke keuzes voor de concretisering van die eindtermen, maar zijn niet verplicht van die geboden ruimte gebruik te maken. Voor scholen die de geboden ruimte wel willen benutten, is de voorliggende handreiking gemaakt die niet voorschrijvend is, maar bedoeld is om docenten ideeën aan te reiken. De handreiking is te downloaden van de website van de SLO: www.slo.nl.

Jacqueline Kerkhoffs,
SLO, Programma manager vmbo/mbo

SLO, Enschede, juli 2007

2. Verschil tussen het oude en het herziene examenprogramma

Per 1 augustus 2007 gelden voor de examenprogramma's in het vmbo nieuwe, globaal geformuleerde eindtermen. Zo ook voor maatschappijleer I. In bijlage 1 is het nieuwe examenprogramma voor maatschappijleer I opgenomen. Inhoudelijk is het 'oude' examenprogramma ongewijzigd gebleven: het gaat om dezelfde exameneenheden en (alleen voor vmbo gt) verrijkingsdelen. De vroegere eindtermen zijn compacter en globaler beschreven. Dit biedt scholen ruimte om binnen de grenzen van de wettelijke kaders tot schooleigen keuzes en invullingen van het programma te komen.

Het examen maatschappijleer I wordt in zijn geheel geëxamineerd in het schoolexamen (SE), daarom is voor maatschappijleer I geen syllabus uitgewerkt.

Het herziene eindexamenprogramma voor maatschappijleer 1 wordt in twee documenten beschreven:

1. Een in de wet verankerd eindexamenprogramma beschreven in globale eindtermen. Het examenprogramma is terug te vinden in bijlage 1.
2. Voor het schoolexamen is een handreiking uitgewerkt met mogelijkheden voor de invulling van het schoolexamen. Deze handreiking ligt voor u.

Het examenprogramma in bijlage 1 is voorschrijvend van karakter. De handreiking voor het SE is dat niet. Dit is te zien als een 'servicedocument' voor docenten en scholen en brengt verschillende mogelijkheden voor de invulling van de programmaonderdelen van het SE in beeld.

De verdeling van de examenstof over de exameneenheden ziet er als volgt uit:

		Moet op SE
ML1/K/1	Oriëntatie op leren en werken	BKGT
ML1/K/2	Basisvaardigheden	BKGT
ML1/K/3	Leervaardigheden in het vak maatschappijleer	BKGT
ML1/K/4	Cultuur en socialisatie	BKGT
ML1/K/5	Sociale verschillen	BKGT
ML1/K/6	Macht en zeggenschap	BKGT
ML1/K/7	Beeldvorming en stereotypering	BKGT

B = Basisberoepsgerichte leerweg

K = Kaderberoepsgerichte leerweg

G = Gemengde leerweg

T = Theoretische leerweg

SE = Schoolexamen

2.1 Verandering in de beschrijving van de eindtermen

De globale formulering van de eindtermen heeft geen gevolgen voor de indeling in exameneenheden. Die hebben geen wijziging ondergaan. Alleen de eindtermen zijn globaal omschreven. Per exameneenheid is slechts één eindterm opgenomen in het nieuwe programma. Meestal is deze eindterm onderverdeeld aan de hand van een aantal aandachtsstreepjes. In het vroegere programma stonden per exameneenheid verschillende eindtermen geformuleerd.

Als voorbeeld wordt ter vergelijking hieronder van een exameneenheid de nieuwe (en enige) eindterm vermeld en daaronder de corresponderende oude eindtermen.

Voorbeeld van een nieuwe exameneenheid

ML1/K/4	Cultuur en socialisatie	BB	KB	GL/TL
4.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> • beschrijven hoe een mens zich ontwikkelt tot lid van de samenleving • uitleggen dat mensen bij een subcultuur (willen) horen en dat elke subcultuur invloed heeft op het gedrag • de rol van onderwijs beschrijven in de ontwikkeling van een mens als lid van de samenleving. 	X		
5.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> • beschrijven hoe een mens zich ontwikkelt tot lid van de samenleving en de invloed van het socialisatieproces herkennen en beschrijven • uitleggen dat mensen bij een subcultuur (willen) horen en dat elke subcultuur invloed heeft op het gedrag en socialisatieproces • de rol van onderwijs (als socialiserende instantie) beschrijven in de ontwikkeling van een mens als lid van de samenleving. 		X	X

Toelichting: eindterm 4 geldt voor BB; eindterm 5 geldt voor KB en GL/TL

De corresponderende oude eindtermen

ML1/K/4	Cultuur en socialisatie
	<p>De kandidaat kan</p> <p>1 beschrijven hoe een mens zich ontwikkelt tot lid van de samenleving <i>De invloed van het socialisatieproces herkennen en beschrijven</i> In dat verband kan hij/zij</p> <ul style="list-style-type: none"> • voorbeelden geven van zaken die personen leren om zich als lid van de samenleving te kunnen gedragen • <i>met voorbeelden verduidelijken dat ontwikkeling en gedrag van personen door zowel maatschappelijke ('aangeleerde') als door biologische/genetische factoren bepaald wordt</i> • uitleggen welke instituties een rol spelen bij de ontwikkeling en het gedrag van mensen (<i>bij het socialisatieproces</i>) • beschrijven hoe beïnvloedingsprocessen zoals belonen/straffen, imitatie (<i>en identificatie</i>) een rol spelen bij de ontwikkeling en het gedrag van mensen (<i>bij het socialisatieproces</i>) • beschrijven wat er onder waarden en normen (<i>en het verschil daartussen</i>) wordt verstaan en in aangeboden materiaal waarden en normen (<i>en het verschil daartussen</i>) herkennen die het gedrag van mensen bepalen <p>2. beschrijven dat mensen bij een subcultuur (willen) horen en dat elke subcultuur invloed heeft op het gedrag (<i>op het socialisatieproces</i>) In dat verband kan hij/zij:</p> <ul style="list-style-type: none"> • typen subculturen (<i>onderscheiden</i>) herkennen in voorbeelden en verschillen (<i>in oriëntaties</i>) tussen deze groepen herkennen (<i>en benoemen</i>) • motieven voor het behoren tot subculturen beschrijven (<i>en verband leggen met het socialisatieproces</i>) • beschrijven dat het gedrag van mensen bepaald kan worden door de subcultuur (<i>uitleggen welke rol de waarden en normen in een subcultuur spelen bij het gedrag van mensen</i>) <p>3. de rol beschrijven die het onderwijs speelt (<i>als socialiserende instantie</i>) in de ontwikkeling van een mens als lid van de samenleving In dat verband kan hij/zij:</p> <ul style="list-style-type: none"> • functies van onderwijs in de samenleving beschrijven (<i>en herkennen</i>), zoals beroepsvoorbereiding, selectie, cultuuroverdracht, emancipatie en persoonlijkheidsvorming • uitleggen waarom het onderwijs een steeds belangrijker functie in de ontwikkeling van de mens als lid van de samenleving (<i>in het socialisatieproces</i>) heeft gekregen

- voorbeelden noemen (*en uitleggen*) waaruit blijkt dat het sociaal milieu van invloed kan zijn op de kansen in het onderwijs
 - uitleggen dat het onderwijs van invloed kan zijn op de ontwikkelingskansen en toekomstmogelijkheden van mensen
4. (*vanuit de sociaal-culturele invalshoek*) van een bepaald sociaal probleem beschrijven welke waarden en/of normen een rol spelen bij het vormen van een mening over dat probleem
- In dat verband kan hij/zij bij een gegeven eenvoudige situatie aangeven:
- welke waarden en/of normen hij/zij gemeenschappelijk met anderen heeft
 - welke *teggengestelde waarden en/of normen anderen kunnen hebben*
 - welke waarden en/of normen voor anderen gelden.

(NB: de teksten die niet gecursiveerd zijn golden voor alle leerwegen; de gecursiveerde teksten golden alleen voor KB, GL en TL).

3. Mogelijke invulling van het schooldeel

Voor het schoolexamen gelden de eisen zoals geformuleerd in de globaal geformuleerde eindtermen. Hiermee is, in vergelijking met het oude examenprogramma, de ruimte die scholen hebben voor de invulling van het schoolexamen groter geworden. Scholen kunnen binnen de kaders van de exameneenheden zelf accenten leggen.

Deze accenten kunnen ingegeven worden door specifiek regionale vragen, door doorlopende leerwegen, door specifieke wensen en talenten van de leerling, door specifieke contexten, door onderwijskundig beleid van de school, enzovoort. Belangrijk daarbij is te letten op verschillen in de formulering van de eindtermen voor enerzijds de basisberoepsgerichte leerweg en anderzijds de kaderberoepsgerichte leerweg en gemengde leerweg. Daarmee wordt de doorstroom naar de kwalificatieniveaus in het mbo tot uitdrukking gebracht: voor de basisberoepsgerichte leerweg is dat naar niveau 2 en voor de kaderberoepsgerichte leerweg en gemengde leerweg is dat naar de niveaus 3 en 4.

Voor maatschappijleer I laten de eerste twee exameneenheden een uitwerking van de vaardigheden van de preambule zien. Vanuit het MBO wordt veel waarde gehecht aan de vaardigheden zoals in de exameneenheden 1 en 2 zijn beschreven.

3.1 De exameneenheden

Voorafgaand aan de exameneenheden worden eerst enkele opmerkingen gemaakt over de preambule met de zes algemene onderwijsdoelen die voor alle vakken en sectoren in het vmbo gelden. Het gaat om de volgende doelen:

1. Werken aan vakoverstijgende thema's
2. Leren uitvoeren
3. Leren leren
4. Leren communiceren
5. Leren reflecteren op het leer- en werkproces
6. Leren reflecteren op de toekomst.

Deze zes algemene doelstellingen vormen het onderwijskundige en vakdidactische kader voor het vmbo en lopen daarmee als rode draad door de programma's en als het goed is ook door lespraktijk heen. Voor maatschappijleer I is de relatie tussen de preambule en de exameneenheden K1, K2 en K3 duidelijk voor handen. Deze exameneenheden richten zich (ook) op bepaalde vaardigheden en zullen voortdurend in relatie met de inhoudelijke thema's uit de overige exameneenheden geoefend en geleerd moeten worden.

De docent maatschappijleer staat voor de uitdaging om het vak betekenisvol te maken voor de leerlingen. Dat vraagt inhoudelijke en didactische keuzes.

In de uitwerking van de exameneenheden zijn suggesties opgenomen voor alle leerwegen waarbij een onderscheid gemaakt zal worden tussen de beroepsgerichte leerwegen en de theoretische leerwegen. In de beroepsgerichte leerwegen worden andere accenten gelegd.

ML1/K/1	Oriëntatie op leren en werken	BB	KB	GL/TL
1.	De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van maatschappijleer in de maatschappij.	X	X	X

Deze exameneenheid is sterk gerelateerd aan loopbaanoriëntatie en begeleiding. Zie hiervoor hoofdstuk 5 van deze handreiking. Verder is aan te bevelen om ook de beschrijving van deze exameneenheid in de handreiking van maatschappijleer II erop na te slaan. Die toelichting is in principe ook voor maatschappijleer I relevant.

Het gaat er bij deze exameneenheid om dat de leerlingen zich oriënteren op mogelijke beroepsrollen, op hun rol als burger in de samenleving en zicht krijgen op de mogelijkheden na het behalen van het vmbo-diploma. In het MBO is

die laatste rol geformuleerd in termen van burgerschapscompetenties. Voor een beschrijving van burgerschapscompetenties zie: <http://herontwerpmbbo.kennisnet.nl/llb>.
 Voor maatschappijleer is een belangrijke rol weggelegd bij de ondersteuning van goed burgerschap.

Er zijn vele mogelijkheden om binnen maatschappijleer het loopbaanperspectief van leerlingen te verhelderen.

Voorbeelden van thema's die zich lenen om de koppeling met loopbaanoriëntatie te maken zijn:

- multiculturele samenleving
- socialisatie
- maatschappelijke en culturele identiteit (belangrijke kenmerken; overwegingen, normen, waarden), respect tonen voor andere gewoonten
- bedrijfscultuur
- machtsverhoudingen in werksituaties
- belangen in de werksituatie.
- stereotypering en beeldvorming
- sociale verschillen en de effecten daarvan

Loopbaanoriëntatie is het meest effectief als het gekoppeld is aan beroepssituaties en mogelijkheden biedt de opgedane ervaringen te bespreken met ervaren beroepsbeoefenaren en klasgenoten.

Op veel vmbo scholen wordt in toenemende mate gewerkt aan het creëren van karakteristieke beroepssituaties binnen de scholen door leerlingen te laten werken contextrijke leeromgevingen. Verbouwingen hebben de lokalen in grote leeromgevingen veranderd waarin diverse werkplekken worden nagebootst. Door kenmerkende situaties uit een werkveld binnenschools na te bootsen, komen de leerlingen in een bekende omgeving in aanraking met wat van hun in de beroepspraktijk verwacht wordt. Voor de leerlingen een prachtige plaats om te oefenen: vertrouwde omgeving, bekende mensen (klasgenoten), en de docent die een coachende rol heeft.

Het wordt nog 'echter' als mensen van buiten de school gebruik maken van de mogelijkheden die de school biedt, bijvoorbeeld een verwendag voor ouderen, een bezoek van enkele kinderen van de basisschool, enzovoort. Maatschappijleer kan hierbij een ondersteunende rol vervullen door de begrippen te behandelen en vaardigheden te oefenen.

Het buitenschools leren krijgt steeds meer een vaste plaats in het vmbo in de vorm van een oriënterende stage of snuffelstage en de verplichte maatschappelijke stages. Maatschappijleer kan daarbij een belangrijke ondersteunende rol spelen. Voor een oriëntatie op maatschappelijke stages zie: <http://www.maatschappelijkestages.nl/>

ML1/K/2	Basisvaardigheden	BB	KB	GL/TL
2.	De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, samenwerken, informatie verwerven en verwerken.	X	X	X

De basisvaardigheden komen ook bij andere vakken aan bod en lenen zich uitstekend voor een vakoverstijgende aanpak. Bij maatschappijleer kan de vakspecifieke didactiek een belangrijke bijdrage leveren aan het verwerven van deze vaardigheden. Deze is immers gericht op zelfstandig leren denken en werken en samenwerken en omdat het een talig vak is kan het vaak aanleidingen geven feedback te geven op taalgebruik. Ook het leren structureren van teksten kan uitdrukkelijk bij maatschappijleer aan de orde komen.

Voorbeeld Beroepsgerichte leerwegen

Voorbeeldles planmatig werken (Eldecollege, St. Michielsgestel/Schijndel)

Project Veiligheid (vakoverstijgend project waarin maatschappijleer de oorzaken en achtergronden van criminaliteit voor haar rekening neemt).

Opzet project

- a. Vaardigheidslessen: in een aantal lessen worden bepaalde vaardigheden geoefend.
- b. Thematische lessen: vooral gericht op inhoud, maar vaardigheden komen daarin terug.
- c. Geïntegreerd project: plenaire presentatie van eindproducten.

De vaardigheden die geoefend worden zijn:

- Samenwerken
- Planmatig werken
- Presenteren
- Reflecteren
- Opkomen voor jezelf.

Onderwerp van de les: Planmatig werken

Totaaltijd: 1 uur.

Lesdoelen

- Leerlingen kunnen aangeven wanneer planmatig werken belangrijk is
- De leerling stelt een plan op
- De leerling evalueert en stelt zijn plan bij
- De leerling kan benoemen welke stappen hij/zij kan zetten.
- De leerling ervaart het belang van planmatig werken
- Leerlingen herkennen gevoelens veroorzaakt door agressie en geweld.
- Leerlingen maken een plan voor de aanpak voor de oplossing van een probleem.

Beginsituatie

Leerlingen zijn slecht in planmatig werken, oriënteren zich slecht op taken en reflecteren niet of nauwelijks.

Organisatie/Hulpmiddelen

- Tekst over agressie
- Tekst over plannen
- Werkbladen.

Lesopbouw

Inleiding: het onderwerp bekend maken en korte inventarisatie van ervaringen.

We gaan het deze les hebben over agressie en over de oplossing van dat probleem op school. Daarbij gaat het erom dat je leert om een plan te maken. Eigenlijk moet je voor heel veel activiteiten die je verricht een plan maken. Ga maar eens na:

Huiswerk maken

Boodschappen doen

Een werkstukje maken

In een groep een opdracht maken.

Planmatig werken

Docent geeft voorbeeld van een planmatige aanpak en bespreekt de afzonderlijke stappen.

Oefenopdrachten

Oefenopdracht 1: Je moet boodschappen doen voor alle mensen in huis. Hoe ga je dat aanpakken?

Maak een stappenplan.

Oefenopdracht 2: Je moet met je groep een schoolkrantje maken
Maak een stappenplan.

Oefenopdracht 3: Je hebt huiswerk voor een vak dat je heel moeilijk vindt. Je moet ook sporten en je wilt naar de film. Maak een stappenplan.

De stappenplannen worden besproken en aangevuld.

Verwerkingsopdracht:

Op school wordt geconstateerd dat er steeds meer agressie plaats vindt. Leerlingen die elkaar slaan, pesten, spullen die vernield worden, enzovoort.

De directie gaat onderzoeken wat ze daaraan moeten doen.

Stel een plan van aanpak op met behulp van de besproken stappen

Bij een nieuw onderwerp is het handig de stappen te gebruiken die we besproken hebben. Ze geven je houvast om een opdracht tot een goed einde te brengen.

Reflectie

Met de leerlingen wordt nagegaan wat ze van de les geleerd hebben.

Vervolg:

De leerlingen maken in groepjes van vier een plan van aanpak voor één van onderstaande thema's. Daarbij maken ze gebruik van eigen ervaringen en van de theorie.

Hoofdvraag: Hoe veilig is de omgeving van de school?

De thema's:

- a. Vandalisme
- b. Verkeersveiligheid
- c. Riskant gedrag
- d. Agressie

Projectdag:

Een projectdag waarop alle resultaten van de activiteiten van de leerlingen gepresenteerd en geëvalueerd worden.

Andere voorbeelden

Zelfstandig leren en werken:

- kleine onderzoekjes opzetten en uitvoeren op school over bijvoorbeeld politieke voorkeuren, mediagedrag, toekomstidealen, enzovoort
- krantendossier maken over verschillende beroepen. Inventariseren welke opleiding, inkomen, functie-eisen, enzovoort erbij horen
De Stichting Krant in de Klas biedt veel mogelijkheden de krant te gebruiken.
Zie: <http://www.krantindeklas.nl/>
- korte presentaties geven over een zelf voorbereid stuk leerstof.

Werken met ict:

- op www.webkwestie.nl staan een groot aantal webquests voor maatschappijleer en andere vakken.
- als de school actief is in internationalisering kan vaak vanuit maatschappijleer een bijdrage geleverd worden. In die contacten met buitenlandse scholen speelt ict vaak een belangrijke rol (communicatie en kennisuitwisseling). Voor contacten, voorbeelden van projecten, mogelijkheden voor subsidie aanvragen kunnen onderstaande sites helpen.
<http://www.europese-beweging.nl/ebn/>
<http://www.europarl.europa.eu/denhaag/>
<http://www.europeesplatform.nl/>

<http://europa.eu/europago/>
<http://www.eggiedoll.be/>
<http://www.eurokis.nl/>
<http://www.elos.europeesplatform.nl/>

Veel leerlingen kunnen zelf websites bouwen. Die kunnen bij projecten en bepaalde onderwerpen dienen als medium om uit te wisselen en informatie te delen.

ML1/K/3	Leervaardigheden in het vak maatschappijleer	BB	KB	GL/TL
3.	De kandidaat kan met betrekking tot een maatschappelijk vraagstuk: <ul style="list-style-type: none"> • principes en procedures van de benaderingswijze van het vak maatschappijleer toepassen • een standpunt innemen en hier argumenten voor geven. 	X	X	X

Deze vaardigheden zijn specifiek voor het maatschappijleeronderwijs en bieden een handzaam kader om een maatschappelijk probleem te analyseren. Leerlingen leren door het toepassen van de verschillende benaderingswijzen een probleem analyseren vanuit verschillende invalshoeken.

De benaderingswijzen komen terug in de exameneenheden:

K4: Cultuur en socialisatie: de sociaal-culturele invalshoek.

K5: Sociale verschillen: de sociaal-economische invalshoek.

K6: Macht: de politiek-juridische invalshoek.

K7: Beeldvorming en stereotypering: in dit domein komen de sociaal-culturele, de sociaal-economische en de politiek-juridische invalshoek in samenhang aan bod.

Het staat buiten kijf dat het beargumenteerd innemen van een standpunt een vakspecifieke vaardigheid is van het schoolvak maatschappijleer. Leren discussiëren en argumenteren op basis van informatie, kennis nemen van argumenten van andersdenkenden, afwegen van argumenten voor en tegen en met respect voor de ander is in vele lessen maatschappijleer een veel voorkomende methodiek.

Het formuleren van een eigen standpunt op basis van een afweging van zo veel mogelijk argumenten is een belangrijke basis van kritisch burgerschap en hoort dan ook structureel in het maatschappijleerprogramma herkenbaar te zijn. De fase in het onderwijsleerproces waarin dat hoort te gebeuren is sterk afhankelijk van de functie van die afweging maar meestal zal die toch na een gedegen oriëntatie plaats dienen te vinden. Anders verzandt het in schoolpleinpraat. Er zijn vele vormen denkbaar om leerlingen tot standpuntbepaling te brengen (discussie- en debatvormen).

Leerlingen in het vmbo hebben veel structuur nodig om principes en procedures op een juiste wijze te doorlopen. Zij moeten goed gestructureerd door de stappen heengeleid worden en daarmee kunnen oefenen voordat zij zelf de principes en procedures kunnen toepassen. Ook is het raadzaam ze een aantal concrete vragen en/of opdrachten te geven zoals in bijgaande casus gedaan is.

Voorbeeld

Een Turkse patiënte (67), een moslim, in een verpleeghuis, die ernstig ziek (suikerziekte en evenwichtstoornissen) is, weigert te eten, terwijl het volgens de dokter heel slecht is voor haar gezondheid. Haar suikerspiegel moet op peil blijven. De patiënt wil niet eten omdat het Ramadan is en er zijn volgens haar geen uitzonderingen mogelijk. De dokter beweert, dat in uitzonderlijke gevallen van de regel afgeweken kan worden, per slot van rekening leven ze niet volgens de sharia. De familie (man en vier kinderen) van de patiënt bemoeit zich er ook mee en bezweert de dokter haar overdag geen eten en drinken te geven. Om dat te controleren willen ze permanent een lid van de familie bij het bed aanwezig hebben, maar dat mag niet volgens de leiding van het verpleeghuis.

Nog een probleem is, dat de vrouw volgens de echtgenoot niet door de mannelijke arts behandeld mag worden. De arts vindt dat onzin en geeft aan dat er ook geen andere arts beschikbaar is. Hij wil er een rechtszaak van maken, maar dat gaat een politieke partij in de gemeenteraad te ver en die kaart het probleem aan in de gemeenteraad. Het verpleeghuis is een door de gemeente gesubsidieerde instelling.

Hoofdvraag

Hoe zou je met dit probleem omgaan?

Wat zijn mogelijke oplossingen?

Jij werkt in het tehuis. Wat is je mening hierover?

Presenteer de resultaten

Stappen

1. Onderstreep moeilijke woorden en zoek ze op.
2. Beantwoord de volgende vragen:
 - a. Wat is Ramadan?
 - b. Wat mag wel, wat niet tijdens de Ramadan?
 - c. Wat is Sharia?
 - d. Zijn er uitzonderingen mogelijk tijdens Ramadan?
 - e. Is suikerziekte een ernstige ziekte en waar moet je je aan houden?
 - f. Waar moet je rekening mee houden als je met moslims communiceert? Welke gewoonten uit hun cultuur?
 - g. Wat is een gesubsidieerde instelling?
3. Noem de verschillende problemen in deze casus en geef aan of het vooral een kwestie is van cultuur, geloof, de politiek of geld.
4. Ga nu na hoe je je mening goed kunt vormen.
 - a. Interview een verpleegkundige uit een verpleeghuis.
 - b. Interview moslims over de Ramadan.
 - c. Praat met een lid van de gemeenteraad.
 - d. Zoek informatie over gewoonten en gebruiken onder moslims.
5. Formuleer voor jezelf de opzichten die nodig zijn om te komen tot een goede presentatie.
6. Werk de opdrachten uit.
7. Geef je mening.
8. Maak een presentatie.

ML1/K/4	Cultuur en socialisatie	BB	KB	GL/TL
4.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> • beschrijven hoe een mens zich ontwikkelt tot lid van de samenleving • uitleggen dat mensen bij een subcultuur (willen) horen en dat elke subcultuur invloed heeft op het gedrag • de rol van onderwijs beschrijven in de ontwikkeling van een mens als lid van de samenleving. 	X		

Deze exameneenheid betreft de discussie over nature-nurture. Welke factoren zijn van invloed op socialisatie en de vorming van waarden en normen en wat is de rol daarbij van sociaal milieu en socialiserende instituties. Het betreft de kenmerken van culturen en subculturen en het belang die mensen daaraan toekennen. Van leerlingen wordt verwacht dat zij de invloed van socialisatieprocessen herkennen en beschrijven en voorbeelden kunnen geven van zaken die personen leren om zich als lid van de samenleving te kunnen gedragen, daarin onderscheid makend tussen maatschappelijke en biologische factoren.

Van de beïnvloedingsprocessen belonen, straffen, imitatie en identificatie kunnen de leerlingen duidelijk maken welke rollen ze vervullen bij de ontwikkeling en het gedrag van mensen (bij het socialisatieproces). Ook zijn zij in staat daarbij de invloed aan te geven van normen en waarden.

Het is van belang dat leerlingen typen subculturen leren herkennen (onderscheiden) in voorbeelden. Belangrijk daarbij is dat zij verschillen (in oriëntaties) tussen deze groepen leren herkennen (en benoemen) en motieven voor het behoren tot subculturen kunnen beschrijven (en verband kunnen leggen met het socialisatieproces).

In de ontwikkeling van de mens als lid van de samenleving vervult het onderwijs een steeds belangrijker functie.

Leerlingen kunnen uitleggen waarom dat het geval is en kunnen voorbeelden noemen (en uitleggen) waaruit blijkt dat het sociaal milieu van invloed kan zijn op de kansen in het onderwijs. De kwesties rond identiteit leiden tot vragen als:

- welke waarden en/of normen hij/zij gemeenschappelijk met anderen heeft
- welke tegengestelde waarden en/of normen anderen kunnen hebben
- welke waarden en/of normen voor anderen gelden.

Voorbeeld

Geschikt om leerlingen te stimuleren na te denken over de factoren die van invloed zijn op de keuze van hun beroep (socialisatie), hoe ze beïnvloed worden door vrienden, ouders (cultuur) en wat ze zelf belangrijk vinden (identiteit).

Waar wil ik werken?

Beroepskeuze en de invloed van ouders, vrienden en omgeving.

Centraal staat een theatervoorstelling waarin leerlingen uitgedaagd worden mee te denken en te spelen in scènes die allen gaan over keuzes die leerlingen gemaakt hebben met betrekking tot hun toekomst. Hun keuzes worden in twijfel getrokken, belachelijk gemaakt of zelfs verboden, door ouders, vrienden, decanen. Het is de bedoeling dat de leerlingen gaan nadenken over de mechanismen die in dit beïnvloedingsproces werken en hoe ze daarin toch hun eigen positie kunnen handhaven. De scènes zijn aangepast aan niveau en sector van de leerlingen.

Het stuk wordt voorbereid met lessen over socialisatie en beïnvloeding en uiteraard nabesproken.

Een voorbeeld scène:

Pieter wil graag na zijn vmbo naar het AOC, maar zijn ouders zien hem liever een technische opleiding doen. Daarin is meer werk en het heeft meer status. Vader is ook technicus en dat is een goede keuze geweest. Moeder vindt het maar een vies beroep. Bovendien denken zij beiden dat hij beter kan. Om dat te bewijzen schakelen zij de decaan in en zij weten hem over te halen Pieter te bewerken om niet naar het AOC te gaan. Zijn vrienden vinden hem een loser als hij dat zou doen. Bovendien raakt hij dan het contact met hen kwijt en daarmee zetten ze hem onder druk.

Vragen voor nabespreking:

1. Op grond waarvan kies je een beroep?
2. Is het beroep van ouders belangrijk?
3. Is intelligentie belangrijk?
4. Is de school belangrijk?
5. Zijn vrienden belangrijk?
6. Wat zoek je in een beroep?
7. Wat maakt een beroep aantrekkelijk?

Voor een dergelijke voorstelling zijn theatergezelschappen in te huren maar het is ook goed mogelijk de scènes te ontwikkelen en te spelen met collega's.

Zie: <http://www.stuiter.nl/voorstellingen/tobeat.html>

Forumtheater

Het Forum wordt gevormd door het publiek. Dat mag niet alleen kijken, maar ook meespelen. Het publiek speelt de hoofdrol. Toeschouwers worden deelnemers. Forumtheater onderzoekt, activeert, stimuleert dialoog, zet aan tot nadenken én handelen. Forumtheater wordt in de hele wereld gespeeld, in het kader van voorlichting, emancipatie, mensenrechten, preventie en resocialisatie. Het sleutelbegrip is empowerment: je geeft mensen een kans om (weer) greep op hun leven te krijgen. Op toneel repeteren zij voor de realiteit. Hun oplossingen voor probleemsituaties worden serieus genomen, zonder de consequenties uit het oog te verliezen.

Hoe verloopt Forumtheater?

De voorstelling begint als een 'gewoon' theaterstuk. Verschillende probleemsituaties passeren de revue. De scènes lopen slecht af, vandaar dat het toneelstuk de naam anti-model heeft gekregen. Dit gedeelte duurt tussen de 30 en 40 minuten.

Als het stuk is afgelopen verschijnt de joker op toneel. Zij/hij begeleidt het inspringen.

De deelnemers mogen de rol van een of meerdere personages vervangen en proberen om de scènes anders te laten aflopen. Dit gedeelte duurt 50 à 60 minuten.

Joker

Tijdens het inspring gedeelte van een voorstelling is de Joker de ceremoniemeester; hij of zij stimuleert en begeleidt de dialoog tussen de zaal en het podium

Voorbeeld voor de gemengde en theoretische leerweg

Wonen en wijken: leerlingen vergelijken 2 wijken met elkaar

Introductie

Ik ben opgegroeid in een 100% autochtone, kakwijk in Den Haag. Geen slechte plek om op te groeien, maar eigenlijk ook zeer saai! Toen ik 3 jaar geleden besloot te gaan studeren in Utrecht, ging ik ook op zoek naar een kamer. Uiteindelijk een klein kamertje gevonden van 9m², in de wijk Lombok. Een groot verschil van de wijk waarin ik ben opgegroeid. Een andere energie, ik voelde dat de straat leefde. Overal kleine winkeltjes, en zo veel verschillende mensen! Heerlijk! Ik had veel meer contact met mensen uit de buurt, de Turkse kapper waar ik boven woonde, de Marokkaanse snackbar aan de overkant. (Hier heb ik nog samen met een paar 'stamgasten' naar de verkiezingsuitslag gekeken toen mijn tv het niet meer wilde doen) Echt, ik had het zeer naar mijn zin. Wat ik wel raar vond is dat als ik mensen vertelde dat ik in Lombok woonde, zij zo afkeurend reageerden. "Kijk maar uit.... die wijk is gevaarlijk." Volgens mij kan je een wijk zo gevaarlijk maken als je zelf wilt, maar juist ook zo veilig als je zelf wilt. Het is je eigen instelling die bepaalt of je je door je eigen angsten laat leven, voor het gene wat je niet kent en het anders zijn van de ander, of dat je juist nieuwsgierig en geïnteresseerd op een ander afstapt. Nu woon ik in de wijk Zuilen. Ik heb vele gesprekjes met de 'hondenuitlaters' en met de bewaker van een coffeeshop. Laatst heb ik een workshop moeten geven aan een vmbo school, waarvan er een paar meiden en jongens dicht bij mij in de buurt wonen. Heel gezellig. Al met al kan ik nu een beetje een vergelijking maken tussen verschillende wijken en straten. Mijn voorkeur gaat echt uit naar het gezellig samenleven tussen verschillende kosmopolitische mensen. Zo blijft het leven een leerschool en kun je jezelf alleen maar verder ontwikkelen.

Opdracht

1. Verzamel op basis van informatie op het gemeentehuis zo veel mogelijk informatie over twee uiteenlopende wijken in je woonplaats.
Denk aan: samenstelling bevolking, gemiddelde prijs huizen, voorzieningen, enzovoort.
2. Interview uit elk van de wijken 5 personen over het leven in de betreffende wijk.
3. Bedenk argumenten waarom jij met een gezin met kinderen eventueel liever in de ene of de andere wijk zou willen wonen.
4. Ga na wat de invloed van het wonen kan zijn op normen en waarden.
Welke voor- en nadelen heeft het wonen in een multiculturele wijk?

Over Cultuur en Socialisatie is materiaal te vinden op de volgende websites:

Media:

- <http://www.mediaeducatie.nl/>
- <http://www.tvgeweld.nl/>

Culturen, jeugdcultuur, subcultuur:

- <http://www.jeugdcultuur.com/>
- <http://www.teleac.nl/nationaleinburgeringtest/>
- <http://proto4.thinkquest.nl/~lld273/>

- <http://jeugdcultuur.pbwiki.com/>

Normen en waarden:

- <http://www.zestienmiljoenmensen.nl/>
- <http://waarden-normen.startkabel.nl/>
- <http://www.thuisopstraat.nl/tos/>

Multiculturele samenleving:

- <http://www.kennislink.nl/web/show?id=142589>
- <http://www.foquz.nl/allochtonen/>
- <http://www.forum.nl/>

Documentaires en artikelen:

- http://digischool.kennisnet.nl/community_ma/themas/cultuur

Programma's filmfragmenten, informatie en opdrachten (het schooltv project 'Focus op de maatschappij'):

- <http://www.schooltv.nl/eigenwijzer/projecten>

ML1/K/5	Sociale verschillen	BB	KB	GL/TL
5.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> • met voorbeelden beschrijven wat sociale verschillen zijn en hoe die veroorzaakt worden, en beschrijven hoe de plaats van een mens op de maatschappelijke ladder kan veranderen • voorbeelden geven van belangen van mensen in een bepaalde maatschappelijke positie en van conflicten die daarmee samenhangen • maatregelen van de overheid ten aanzien van sociale ongelijkheid noemen. 	X		
6.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> • met voorbeelden beschrijven wat sociale verschillen zijn en hoe die veroorzaakt worden, en beschrijven/uitleggen hoe de plaats van een mens op de maatschappelijke ladder kan veranderen (sociale mobiliteit) • beschrijven en uitleggen dat mensen vanuit hun maatschappelijke posities belangen hebben en hoe doordoor conflicten kunnen ontstaan • overheidsbeleid ten aanzien van sociale ongelijkheid beschrijven en verklaren. 		X	X

In deze exameneenheid gaat het om vragen als: Wat is formele en informele macht? Wat is gezag? Wat is sociale ongelijkheid, maatschappelijke ladder? Wat is de rol van de overheid ten aanzien van sociale ongelijkheid? Welke verschillen in denken zijn er tussen politieke stromingen ten aanzien van sociale ongelijkheid? Waarin verschillen de belangen en machtsmiddelen tussen werkgevers- en werknemersorganisaties en wat zijn belangenorganisaties? Hoe kunnen die (van werkgevers en werknemers) met elkaar omgaan? Welke machtsmiddelen hebben belangenorganisaties (van werkgevers en werknemers)? Welke soorten regels zijn er en waardoor houden mensen zich daar aan? Wat wordt bedoeld met gelijke behandeling?

Van leerlingen wordt verwacht dat zij factoren kunnen noemen die van invloed kunnen zijn op het ontstaan van sociale ongelijkheid (zoals: ongelijkheid in inkomen, verschillen in vooropleiding, sociaal milieu, sekse, etnische afkomst) en in voorbeelden die kunnen aanwijzen.

Ze moeten kunnen uitleggen dat een maatschappelijke positie kan afhangen van de inspanningen van een persoon zelf, maar ook van de ideeën in de maatschappij over de functie die hij/zij bekleedt.

Het gaat erom dat leerlingen het onderscheid kunnen maken tussen verworven en toegeschreven maatschappelijke posities en kunnen verklaren waarom in de huidige samenleving individuele capaciteiten steeds meer de maatschappelijke positie van mensen bepalen. Belangrijk daarbij is dat zij voorbeelden kunnen geven en kunnen herkennen van het stijgen en dalen op de maatschappelijke ladder. Aan de hand van voorbeelden moeten factoren

(zoals sociaal milieu, onderwijs, aanleg, overheidsbeleid) genoemd worden (en verklaard die het stijgen en dalen op de maatschappelijke ladder (de sociale mobiliteit) kunnen versterken of verminderen.

Vanuit hun maatschappelijke posities hebben mensen belangen waardoor conflicten kunnen ontstaan. Leerlingen kunnen die beschrijven en uitleggen. Ook kunnen zij maatschappelijke posities met bijbehorende belangen noemen (en herkennen). Van concrete situaties kunnen zij beschrijven (en uitleggen) dat er tegengestelde en overeenkomstige belangen zijn.

Belangrijk daarbij is dat zij het onderscheid kunnen aangeven tussen individuele en collectieve belangen en de voor- en nadelen van georganiseerde belangen duidelijk kunnen maken. Van een gegeven sociaal probleem kunnen de leerlingen beschrijven welke belangen bij betrokkenen een rol spelen in relatie tot hun maatschappelijke positie en ze moeten de overheidsvoorzieningen op het gebied van sociale ongelijkheid (voorlichting, subsidies, sociale voorzieningen) kunnen benoemen.

Voorbeeld

Beroepsgericht leerweg

Sector techniek

In dit voorbeeld gaan leerlingen na wat de invloed van inkomen zou kunnen zijn op leefstijl van mensen. De leefstijl van mensen, hun vrije tijdsbesteding, smaken en voorkeuren, enzovoort wordt sterk beïnvloed door factoren die de plaats op de maatschappelijke ladder bepalen.

Het bedrijf

Leerlingen krijgen de salarisgegevens van een bedrijf waar ze in de toekomst zouden kunnen gaan werken en brengen die op staafdiagrammen in kaart. Ze geven aan welke salarissen in het bedrijf verdiend worden en aan welke functies die salarissen gekoppeld zijn.

Sinds 1974 onderzoekt het Sociaal Cultureel Planbureau de leefsituatie van de Nederlandse bevolking. Het gaat hierbij om: wonen, gezondheid, vrijetijdsbesteding, bezit duurzame consumptiegoederen, vakantiegedrag, sport, enzovoort. De resultaten van dit onderzoek worden gepubliceerd in de 'Sociale Staat van Nederland' Op basis van deze resultaten kunnen conclusies getrokken worden over sociale ongelijkheid.

Voor de berekening van de eigen leefsituatie kan gebruik gemaakt worden van de site:

<http://www.scp.nl/onderzoek/leefsituatie/bereken.asp>.

Een kleine selectie uit de vragen die een verband tussen inkomen en leefstijl aangeven:

- Waar woon je in? (nieuwbouw, flat, villa, enz.)
- Is het een koophuis of een huurhuis?
- Hoeveel hobby's hebben de leden van je gezin? Zoals musiceren, zingen, ballet, toneelspelen, schilderen of tekenen, enzovoort.
- Naar hoeveel van de onderstaande culturele activiteiten ben je de afgelopen 12 maanden wel eens geweest?
- Een concert van klassieke muziek, een popconcert, een opera, een toneelvoorstelling, enzovoort.
- Van hoeveel verenigingen zijn gezinsleden lid?
- Hoeveel van onderstaande hobbyartikelen zijn er in huis? (dvd-speler, dvd-recorder, plasma/lcd-scherm, laptop, fitnessapparatuur, play station, sauna, whirlpool.

Theoretische leerweg

Onderstaande suggestie biedt aanknopingspunten om het thema sociale verschillen aan de orde te stellen met behulp van media. Omdat de leerlingen met kranten en tijdschriften werken kunnen ook elementen van 'stereotypen en beeldvorming' aan de orde komen. Mensen in verschillende posities worden op verschillende manieren 'verbeeld' in de media.

Leerlingen knippen uit tijdschriften en kranten foto's van mensen met een hoge en lage positie op de maatschappelijke ladder. Ze maken twee posters, een poster 'lage status' en een poster 'hoge status'. De leerlingen beschrijven de kenmerken waaraan de status herkenbaar is.

In de onderstaande opdracht moeten leerlingen zich verdiepen en verplaatsen in anderen en nagaan welke factoren van invloed kunnen zijn op levensloop van mensen.

Leerlingen beschrijven de fictieve levensloop van een persoon met een hoge en een persoon met een lage status op de maatschappelijke ladder.

Vooraf moeten leerlingen instructie krijgen over de elementen die in het verhaal terug moeten keren.

Centrale vraag: Welke keuzes maken mensen waarbij sociaal milieu een belangrijke rol speelt?

Loopbaan en maatschappelijke ladder:

Leerlingen krijgen de opdracht in hun naaste omgeving door interviews te onderzoeken welke mensen vinden dat ze gestegen zijn op de maatschappelijke ladder. Vervolgens moeten ze nagaan welke factoren daar. Daarna benoemen ze factoren die het stijgen op de maatschappelijke ladder bevorderen

De volgende websites kunnen behulpzaam zijn bij het vorm geven aan het exameneenheid 'Sociale verschillen':

<http://www.armekant-eva.nl/>

<http://www.onderwijsachterstanden.nl/>

<http://www.basisinkomen.nl/>

www.armedemonitor.nl

<http://www.maatschappijleerwerkstuk.nl/onderwerpen>

<http://www.kennislink.nl/web/show?id=159569>

ML1/K/6	Macht en zeggenschap	BB	KB	GL/TL
7.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> vormen van macht herkennen beschrijven hoe regels het samenleven van mensen mogelijk maken beschrijven welke mogelijkheden burgers hebben om invloed uit te oefenen op de politiek, en kenmerken van een parlementaire democratie noemen. 	X		
8.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> vormen van macht en machtsmiddelen herkennen, beschrijven en verklaren beschrijven en uitleggen hoe regels het samenleven van mensen mogelijk maken beschrijven en uitleggen welke mogelijkheden burgers hebben om invloed uit te oefenen op de politiek, en kenmerken van een parlementaire democratie noemen, herkennen en toelichten. 		X	X

Vormen van machtsmiddelen zijn: positie, kennis, vaardigheden en aantal leerlingen moeten kunnen uitleggen hoe die werken en daarbij onderscheid maken tussen formele en informele macht. Het is belangrijk dat ze in concrete situaties kunnen benoemen of regels zinvol zijn en dat met behulp van voorbeelden kunnen illustreren.

De leerlingen moeten voorbeelden kunnen noemen van rechten en plichten van jongeren.

De verschillen tussen politieke partijen en actie-/pressiegroepen zijn relevant voor een goed begrip van de werking van de politiek.

Gegeven standpunten van politieke partijen moeten leerlingen in verband brengen met politieke stromingen, zoals: liberalisme, sociaaldemocratie, christendemocratie en extreemrechts.

Verder moeten ze kunnen uitleggen dat politieke besluiten in Nederland vaak het gevolg zijn van een compromis en, in het kader van burgerschap, moeten ze een eigen standpunt weergeven over de mogelijkheden die individuele burgers hebben om invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming. Leerlingen leren het verschil tussen een democratie en een dictatuur, en ze moeten voorbeelden van grondrechten kunnen noemen.

Vooraf moeten leerlingen van een gegeven sociaal probleem, kunnen beschrijven welke vormen van macht een rol spelen en wie macht heeft op basis van de volgende vragen:

- welke machtsmiddelen heeft een groep met bepaalde belangen/waarden?
- welke machtsmiddelen hebben anderen met tegengestelde belangen/waarden?
- welke machtsmiddelen heeft de overheid?

Suggestie

Simulatiespel

Een simulatiespel is een spel waarin een maatschappelijke werkelijkheid wordt nagebootst in een model.

Een simulatiespel is bij uitstek geschikt om het politieke spel van vertegenwoordigers van verschillende belangen te verhelderen. Bovendien is het een activerende werkvorm die tot een grote mate van betrokkenheid van leerlingen kan leiden. Omdat de leerlingen zich moeten inleven in groepen met andere visies en achtergronden wordt het inzicht in motieven en belangen van andere groepen vergroot.

Doel

- inzicht in een bepaalde samenlevingsproblematiek vergroten
- inzicht in het complex van de interactie in een groep vergroten
- sociale vaardigheid vergroten.

Verloop

1. Voorbereiding door de docent (eventueel samen met de leerlingen)
 - 1.1 Formuleren van de doelstellingen

Hoe exacter het doel geformuleerd is, hoe gemakkelijker het zal worden de complexe maatschappelijke werkelijkheid zo te vereenvoudigen dat het een herkenbaar en hanteerbaar model wordt.

Bestuderen van de context waarop die doelstellingen betrekking hebben en ontwerpen van een te stimuleren model van die werkelijkheid.
 - 1.2 De volgende vragen kunnen aan bod komen bij het analyseren van het probleemgebied:
 - Welke groepen mensen spelen een essentiële rol?
 - Hoe staan hun belangen tegenover elkaar?
 - Welke essentiële activiteiten vinden er plaats?
 - Door welke factoren (materiële, sociale, ...) worden ze beïnvloed?
 - Hoe hangen verschijnselen onderling van elkaar af?
 - 1.3 Het vereenvoudigd model van de werkelijkheid vertalen naar een reële situatie waarbinnen kan worden gespeeld:
 - Functie van de spelers en van de groepen omschrijven
 - Voorgeschiedenis van het probleem toelichten
 - Afspraken maken over tijd waarbinnen gespeeld kan worden en over ter beschikking staande ruimtes voor besprekingen.
 - meedelen waar welke achtergrondinformatie kan gevonden worden
 - spelregels afspreken.
2. Uitvoering
 - 2.1 Instructiefase
 - Motiveren van de leerlingen voor de doelstellingen van het spel
 - spelregels toelichten
 - Geven van voor iedereen relevante informatie i.v.m. het probleem
 - rollen verdelen
 - 2.2 Geven van observatieopdrachten aan niet-spelers
 - 2.3 Simulatiespel spelen en op een tactisch gekozen moment het spel stopzetten (bijv. als er stof genoeg is voor een bespreking)
 - 2.4 Nabespreking
 - Afreageren van emoties
 - Inventariseren van opmerkelijke ervaringen
 - Bepalen van het realistisch gehalte van het spel
 - Analyseren van processen en structuren

- Leerpunten noteren
- Nagaan of de doelstelling gehaald is
- Evalueren:
 - hebben wij zinnig gewerkt?
 - hebben wij leuk gewerkt?
 - suggesties voor verbeteringen van het spel.

Illustratie van een simulatiespel

Probleem

Mensen worden uit hun huizen verdreven. De buurt moet gesloopt worden om plaats te maken voor winstgevende projecten, zoals het bouwen van dure kantoorgebouwen en flats.

1. De leerlingen verzamelen informatie in verband met de problematiek van de wijk. Er moet informatie zijn over de volgende punten. Geschiedenis van de wijk, demografische samenstelling, aantrekkelijke en minder aantrekkelijke kanten van de wijk voor de bewoners. Bijvoorbeeld: er zijn in de wijk problemen met hangjongeren en er is weinig contact tussen allochtonen en autochtonen. Wijkcentrum functioneert niet.
 - Ze gaan ook op zoek naar informatie bij het gemeentebestuur over beleid m.b.t. probleemwijken.
 - In plaatselijke kranten of bij het actiecomité van een wijk winnen ze verdere informatie in.
2. In de klas wordt de verzamelde informatie verwerkt, uitgediept en geordend. Een onderwijsleergesprek, een klassengesprek en groepsdiscussie kunnen daarvoor gebruikt worden.
3. De docent geeft de opdracht een simulatiespel op te bouwen. Hij schetst volgende situatie:

"Op zekere dag wordt van vijf bewoners van de buurt de huur opgezegd. De eigenaar, mijnheer Van Dam, beweert dat de huizen gesloopt moeten worden omdat ze bouwvallig zijn, dat het niet meer verantwoord is er nog verder mensen in te laten wonen. De bewoners weten dat dit niet de echte reden is."

De spelers, bewoners van de buurt, krijgen de opdracht de werkelijke reden van de afbraak te achterhalen en acties te plannen om de wijk te redden.
4. Wanneer de leerlingen voldoende geïnformeerd zijn, gaan ze over tot de rolverdeling. Het spel wordt gespeeld. Rollen: bewoners wijk, gemeentebestuur, actiecomité, projectontwikkelaar, leiding wijkcentrum, enzovoort.
5. Na het spel volgt een discussie onder leiding van de docent. Men komt tot het inzicht dat wonen een koopwaar geworden is waaraan te verdienen valt. Er wordt een brief naar het gemeentebestuur gericht met het verzoek een sociaal-verantwoorde oplossing in de hand te werken.

Op <http://leermiddel.digischool.nl/vo/leermiddel/5f0ebcecf241586b98e65a3c423e2758>

staat een voorbeeld van een simulatiespel met betrekking tot criminaliteit en rechtspraak.

Simulaties en lessuggesties:

<http://www.europaeducatief.nl/documenten/>

Voor het vak maatschappijleer zijn veel inhoud en ideeën voor gebruik in de klas beschikbaar via internet. Enkele sites:

- <http://www.publiek-politiek.nl/>
- <http://www.maatschappijleer.eigenstart.nl/>
- <http://www.parlement.nl/>
- <http://www.regering.nl/>
- <http://www.overheid.nl/>
- <http://www.docentenplein.nl/politiek.htm>
- www.krantindeklas.nl
- www.eigenwijzer.nl (veel beelden, simulaties en gegevens en opdrachten)
- <http://blikopener.malmberg.nl/lesmateriaal/stemmenopschool/opwelkepartijkgt.htm>
- <http://www.wegwijsdagen.nl/>
- [http://omroep.vara.nl/VARA s Nieuwe Lagerhuis](http://omroep.vara.nl/VARA_s_Nieuwe_Lagerhuis).
- [http://omroep.vara.nl/Op weg naar Het Lagerhuis](http://omroep.vara.nl/Op_weg_naar_Het_Lagerhuis)

Simulatiespelen meer geschikt voor VMBO-t vindt men op

Nationale politiek:

- <http://www.publiek-politiek.nl/>

Internationale politiek:

- <http://www.atlantischecommissie.nl/>
- <http://www.ikv.nl/>

ML1/K/7	Beeldvorming en stereotypering	BB	KB	GL/TL
9.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> • beschrijven hoe mensen bij het vormen van hun meningen beïnvloed worden door selectie van informatie • uitingen van vooroordelen en beeldvorming ten aanzien van mannen en vrouwen in de samenleving herkennen en benoemen • voorbeelden noemen van vooroordelen en discriminatie, beschrijven hoe deze ontstaan en aangeven wat er tegen te doen is • van een bepaald sociaal probleem beschrijven hoe de beeldvorming erover tot stand komt/gekomen is. 	X		
10.	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> • aangeven dat selectieve waarneming een rol speelt in het proces van beeld- en meningsvorming • uitingen van vooroordelen en beeldvorming ten aanzien van mannen en vrouwen in de samenleving herkennen en benoemen • beschrijven hoe men uitingen van vooroordelen en discriminatie tegemoet kan treden vanuit het beginsel van gelijkwaardigheid en respect • van een bepaald sociaal probleem beschrijven hoe de beeldvorming erover tot stand komt/gekomen is. 		X	X

Het door de media gepresenteerde nieuws is een deel van wat er werkelijk gebeurd is (het resultaat van selectieprocessen en deze selectie kan de beeldvorming bij mensen beïnvloeden).

Leerlingen moeten zelf uit informatie een selectie maken vanuit hun achtergrond, waarden, normen, interesses.

Zij moeten daarbij verschillen tussen feiten en meningen ten aanzien van rolpatronen (herkennen en) benoemen aan de hand van voorbeelden. De leerlingen kunnen voorbeelden herkennen en benoemen van traditionele rolpatronen ten aanzien van jongens en meisjes die door media en/of opvoeding kunnen worden overgedragen.

Tijd en plaats hebben naast media veel invloed op de rolverdeling tussen mannen en vrouwen en analyse van die processen vragen een historisch en geografisch perspectief.

Leerlingen moeten kunnen aangeven op welke wijze men uitingen van vooroordelen en discriminatie tegemoet kan treden vanuit het beginsel van gelijkwaardigheid en respect.

De leerlingen moeten mogelijkheden kunnen beschrijven die de overheid en organisaties hebben om vooroordelen en discriminatie te bestrijden (en te voorkomen).

Voorbeeld

Beroepsgericht leerweg

PROJECT: beeldvorming

Lessenserie 'Gelijk oversteken. Beeldvorming; heb jij het al?', 2006

Zie <http://www.art1.nl/>

Algemeen

'Gelijk oversteken' is een lessenserie van COS Noord-Holland, Alkmaar bestaande uit een dvd met vier filmpjes: 'Kaas en Slijvovica', 'Armeense genocide', 'Schijn bedriegt' en 'The making off'. Het pakket is het resultaat van een project om jongeren bewust te maken van hoe beeldvorming in elkaar zit. Tijdens dit project hebben Alkmaarse jongeren van diverse afkomst films gemaakt. Het resultaat staat op de DVD: drie korte films waarin de jongeren hun eigen invulling geven aan het thema.

PROJECT: Cultuur en generaties

Doel

Leerlingen maken een vergelijking van een aantal ontwikkelingen in de samenleving in de tegenwoordige tijd en de tijd waarin hun ouders leefden.

Leerlingen worden zich bewust van factoren, die het beeld van de samenleving bepalen en hoe die door tijd en plaats beïnvloed worden.

Onderwerpen

Criminaliteit, vrije tijdsbesteding, jeugdcultuur, rolpatronen, alcoholgebruik, drugs en roken, massamedia, sport, gezinsleven school, eten, drinken en maaltijden

Vakken: geschiedenis, maatschappijleer, aardrijkskunde, levensbeschouwing

1. Opzet en fasering project:
2. Themakeuze: verslaving, jeugdcultuur, wonen, media, gezinsleven
3. Onderzoek:
4. Hoofd- en deelvragen
5. Interviews
6. Verslaglegging
7. Evaluatie

Methode

Leerlingen worden in groepen verdeeld per onderwerp en gaan op basis van een gegeven hoofdvraag interviewvragen maken over hun thema. De bedoeling is erachter te komen hoe hun ouders hun leven beleefden toen zij jong waren en wat de verschillen zijn met tegenwoordig. De docent geeft als voorbeeld een aantal vragen die ze kunnen stellen en de interviews worden vooraf in de klas geoefend.

Vervolgens stellen ze dezelfde vragen aan medeleerlingen en beschrijven ze de verschillen.

Evaluatie

Welke verschillen tussen de jeugd van je ouders en jouw jeugd merk je op?

Hoe zijn die verschillen ontstaan?

Voorbeeld deelvragen

Wat is de belangrijkste reden waarom mensen crimineel zijn?

Plegen jongeren andere soorten criminaliteit dan ouderen?

In welke delen van het land vinden we de meeste criminaliteit?

Welke soorten criminaliteit worden het meest gepleegd?

Wat vind je van de invloed op criminaliteit van: media, sociale omstandigheden, economische situatie, is er nu meer criminaliteit dan vroeger?

Voel je veilig op straat/opschool?

Ben je zelf ooit slachtoffer geest van criminaliteit?

Enzovoort.

Voorbeeld

Theoretische leerweg

Onderzoeksopdracht

“(V)mbo’ers pikken het niet meer!” is de titel van het persbericht dat de (v)mbo-actie aankondigt. Volgens de studentenorganisaties JOB en LAKS moet er actie ondernomen worden om de negatieve beeldvorming die er over (v)mbo’ers is, te veranderen. (V)mbo’ers worden, volgens hen, ten onrechte gezien als criminelen, nietsnutten en lastpakken. Volgens JOB en LAKS hebben de media en de politiek hier een belangrijke rol in en houden zij dit beeld in stand.

De leerlingen gaan onderzoek doen naar het imago van het vmbo zoals dat voorkomt in:

Kranten, tijdschriften, documentaires, onder leerlingen en burgers.

Centrale vraag: Wat is het imago van de vmbo-leerlingen en welke factoren zijn daarop van invloed?

Materiaal:

- a. Documentaire
In NCRV Document ‘VAARWEL VMBO’ volgen makers Maria Mok, Bert Rijkelijhuizen en Meral Uslu, de leerlingen en docenten van klas 4C van de VMBO-school De IJdoorn in Amsterdam-Noord.
- b. Krantendossier
‘Al sinds de oprichting van het vmbo, zeven jaar terug, ligt dit schooltype onder vuur. Te veel problematische kinderen bij elkaar en het diploma is niks waard, aldus critici. Eerste deel van een serie in NRC (www.nrc.nl) over organisaties die onder vuur liggen.
- c. Interview LAKS (www.laks.nl)
- d. Interview schoolleiding.

Een opdracht zou kunnen zijn om een voorlichtingsbrochure te maken voor de school waaruit een positief beeld van het vmbo naar voren komt.

De volgende websites bieden materiaal over het thema stereotypen en beeldvorming:

Beeldvorming minderheden

- www.delinkwentie-samenleving.nl/
- www.coc.nl
- http://www.vetverkeerd.nl/dossiers/jeugdossiers//discriminatie_en_racisme/
- <http://www.miramedia.nl/media/files/Beeldvormingsdebat.pdf>

Media

- www.miramedia.nl/kijkerstoets/
- <http://www.arbeidinbeeld.be/Media/Media.htm>
- <http://omroep.vara.nl/> (De leugen regeert)

Interculturele communicatie:

- www.interculturelecommunicatie.com/download/media.html

Rolpatronen:

- www.schooltv.nl/eigenwijzer/

Discriminatie: voorkomen en bestrijden

- <http://www.art.nl/>

4. Vormen van toetsen en suggesties voor de weging

4.1 Vormen van toetsen

Naast de traditionele manier van toetsen met gesloten en open vragen zullen andere vormen van toetsing in het onderwijs gebruikt gaan worden. Integratief leren, loopbaanleren, reflectief leren en begeleid leren vragen om toetsvormen waarin de leerling een belangrijkere rol speelt dan in traditionele toetsvormen. De leerling moet gestimuleerd worden na te denken over zijn eigen leerproces omdat dat leidt tot grotere verantwoordelijkheid voor het leren en zo nodig tot verbeteracties. De toets dient ook om leerling en docent te informeren over het leerproces om op basis daarvan het leerarrangement verrijken.

Informatie over andere vormen van toetsing dan de traditionele vormen is te vinden op:

- http://www.leren.nl/cursus/leren_en_studeren/portfolio
- <http://mentor.kennisnet.nl/Studiebegeleiding/portfolio>
- <http://webdidactiek.kennisnet.nl/vo/webdidactiek/Links/Portfolio>
- http://www.slo.nl/themas/00125/4_Portfolio_in_beeld.pdf
- <http://www.leerlingenzorgvmbopro.nl>
- <http://www.doorstroomportfolio.nl>
- <http://www.onlineportfolio.nl>

Voorbeelden van assessment:

SELF-ASSESSMENT

Bij self-assessment toetsen leerlingen zichzelf op hun verworvenheden of vorderingen. Dit heeft onder andere als consequentie dat leerlingen zichzelf moeten kunnen beoordelen. Dat moeten ze leren en zal vooral betrekking hebben op processen. Vele methoden en middelen om zelfreflectie te stimuleren staan op www.reflectietools.nl.

PEER-ASSESSMENT

Wanneer leerlingen elkaar beoordelen is sprake van peer-assessment. Bij deze vorm van beoordelen gaat het niet altijd om de uiteindelijke beoordeling, maar ook om de wijze waarop peer-assessment een bijdrage levert aan de kwaliteit van het leerproces. Uiteraard dient de docent daar zeer geleidelijk mee te beginnen en langzaam op te bouwen.

CO-ASSESSMENT

Bij een co-assessment ten slotte hebben leerlingen en docent samen een rol in het beoordelingsproces. Met de docent maakt de leerling een selectie in de beoordelingscriteria. In een co-assessment hebben de leerlingen de gelegenheid elkaar te beoordelen, maar wordt het uiteindelijke oordeel uitgesproken door de docent

4.2 Examendossier

Maatschappijleer 1 is een schoolexamenvak en daarmee heeft de docent een redelijke mate van vrijheid om de toetsing op verschillende manieren vorm te geven.

In het programma van toetsing en afsluiting (PTA) zullen die beschreven staan.

Onderdelen van de toetsing zijn:

- vakspecifieke vaardigheden voor maatschappijleer
- kennis
- praktische opdrachten
- verslagen van excursies, en dergelijke.

Een examendossier kan gebruikt worden als een overzicht van behaalde resultaten en als visitekaartje bij de vervolgopleiding. Een reden om veel aandacht te schenken aan inhoud en vormgeving.

Onderdelen van het examendossier kunnen zijn:

- Mondelinge en schriftelijke toetsen
- De bespreking van schriftelijke toetsen
- De beschrijving van praktische opdrachten
- Eventuele tussentijdse producten, zoals verwerkingsopdrachten, excursieverslagen, enzovoort.

Het examendossier kan gespreid over het derde en vierde leerjaar worden opgebouwd, afhankelijk van het leerjaar waar maatschappijleer1 gegeven wordt.

4.3 Schoolexamen

Tijdens het schoolexamen kunnen de volgende beoordelingsvormen aan bod komen:

- Schriftelijke en mondelinge toetsen
Het werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift waarin mogelijke antwoorden en een puntenverdeling zijn opgenomen.
- Vaardigheden
Bij alle vakken en programma's komen vaardigheden voor, waarbij zowel het proces als het product wordt beoordeeld. Beoordeling vindt plaats aan de hand van vooraf aan de leerling bekend gemaakte criteria. De opdracht kan in de vorm van een werkstuk, een presentatie, een krant of tijdschrift, een film, een fotoreportage of een gesprek zijn.
Bij een opdracht kan gedacht worden aan:
 - een opdracht voor een interview
 - een opdracht voor het opstellen van een enquête
 - een opdracht om gegevens te verzamelen
 - een opdracht om een onderzoek uit te voeren
 - een opdracht om een excursie te organiseren
 - een opdracht om een (tastbaar) werkstuk te maken
 - een opdracht om een standpunt te beargumenteren.Veel uitwerkingen van praktische opdrachten: <http://www.scholieren.com/werkstukken>.

Vakspecifieke vaardigheden

Vaardigheden die bij maatschappijleer voor beoordeling in aanmerking komen:

- Informatievaardigheden: informatiebegrip, informatieselectie, informatiebewerking
- Standpuntbepaling: argumenteren, standpunt bepalen, afwegingen maken
- Onderzoeksvaardigheden: probleemstelling maken, werkplan opstellen, conclusie trekken.

Voorbeelden van dit soort vragen zijn te vinden op <http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/specials.htm>

Voorbeeld

Beoordelingscriteria debatvaardigheden (argumenteren)

Structuur

- duidelijke opening van het betoog
- aangeven standaardgesilpunten
- samenvatten standaardgesilpunten/ conclusies tussendoor
- duidelijke afronding

Publiekgerichtheid

- los van het papier spreken
- levendigheid (bijv. gebruik van voorbeelden, grapjes)
- afwisseling (in intonatie bijvoorbeeld)
- het maken van en reageren op interrupties

Taalgebruik- en formulering

- natuurlijk taalgebruik
- prettig spreektempo
- goed volume
- helderheid en exactheid van uitleg

Non-verbaal

- oogcontact met het publiek
- gebaren/ bewegingen
- lichaamshouding (ook als je niet spreekt!)

Algemene vaardigheden

Vanuit didactisch oogpunt zijn er drie soorten vaardigheden te onderscheiden¹.

- a. procedurele vaardigheden
Bij deze vaardigheden doorlopen de leerlingen een bepaalde procedure of stappenplan om tot het resultaat komen. Bijvoorbeeld het doen van onderzoek.
- b. vaardigheden met productcriteria
Bij dit soort vaardigheden gaat het om de eisen die aan een resultaat gesteld worden. Wat zijn de criteria waaraan een goede maaltijd moet voldoen? Wat zijn de eisen aan een creatief ontwerp? Bij dit soort vaardigheden staat het eindresultaat centraal. De leerling bepaalt zijn weg ernaartoe, hoewel de docent natuurlijk ook procedurele aanwijzingen kan geven.
- c. communicatieve vaardigheden
Bij communicatieve vaardigheden gaat het om wat je ziet en wat je hoort: duidelijk spreken, de ander(en) aankijken en reageren op reacties van ander(en). Daar komt geen vaste volgorde aan te pas. Het vraagt om voortdurende alertheid van de leerling.

Methoden van beoordeling van groepsproduct en -processen (Kinkhorst 2001)

Zoals bij elke vorm van toetsing is het ook bij de beoordeling van groepsproducten en groepsprocessen belangrijk om vooraf de criteria waarop beoordeeld wordt duidelijk te hebben voor alle betrokkenen. Naast deze criteria is het ook van belang dat duidelijk is wie beoordeelt en wie beoordeeld wordt. Als we kijken naar de beoordeling van groepsprocessen is het van belang om gedurende het proces activiteiten voor beoordeling uit te voeren. Observatie, voortgangsoverleg en logboek kunnen onder andere hiervoor ingezet worden. Observatie voor bepaalde vaardigheden die direct beoordeeld kunnen worden, als bijvoorbeeld het leiden van een bijeenkomst. Het logboek is een geschikt instrument om de individuele vorderingen bij te kunnen houden.

Voor dat logboek is een schrift handig, maar het werkt alleen als de docent regelmatig feedback geeft. Het kan uiteraard ook digitaal, maar dan geldt de eis van feedback evenzeer. Het logboek moet altijd beschikbaar zijn. Houd bij het uitwerken van logboek rekening met de volgende vragen:

1. Welke werkafspraken zijn gemaakt?
2. Welke rol heb jij gespeeld bij het tot stand komen van die werkafspraken?
3. Welke activiteiten heb jij uitgevoerd?
4. Wat zijn de resultaten van je activiteiten?
5. Welk aandeel had jij als het ging om groepsactiviteiten?
6. Hoe verliep de samenwerking met de anderen?
7. Als de samenwerking niet goed verliep, wat was dan de oorzaak?
8. Verloopt alles volgens de planning?
9. Zo niet, hoe komt dat dan en welke maatregelen neem je om dit te verbeteren?
10. Zijn er nog bijzonderheden?

¹ Bron: www.aps.nl

5. Loopbaanoriëntatie en -begeleiding

Maatschappijleer kan een expliciete rol in loopbaanoriëntatie vervullen in samenwerking met beroepsgerichte programma's. Loopbaanoriëntatie kan bij maatschappijleer goed gekoppeld worden aan thema's als cultuur, socialisatie en sociale verschillen.

Frans Meijers² heeft uitvoerig onderzoek gedaan naar loopbaanleren en de condities waaronder dat plaats kan vinden. Hij komt tot de volgende mogelijkheden om daar effectief aan te werken.

A. Een krachtige loopbaangerichte leeromgeving

Een krachtige leeromgeving heeft twee kenmerken: de omgeving is contextrijk én biedt mogelijkheden voor gesprekken. Naar aanleiding van een maatschappelijke stage kunnen bij maatschappijleer vragen aan de orde komen als:

- wat was de aard van het werk?
- wat heb je gezien aan arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden?
- wat vond je leuk en niet leuk aan het werk?
- waarom vinden mensen bepaald werk wel leuk/niet leuk?
- wat heeft opvoeding/school te maken met het werk dat je kiest?
- welke invloed heeft werk op mensen?

B. Gesprekken

Individueel of in kleine veilige groepen met schoolbegeleider of praktijkbegeleider over de volgende zaken:

- kernproblemen en beroepsdilemma's
- beleving van het beroep, emotionele aspecten
Bij maatschappijleer kunnen leerlingen in groepen kenmerken van beroepen benoemen en daarbij vooral relaties aanbrengen met identiteit. Welke kenmerken hebben mensen nodig voor bepaalde beroepen?
- Het leerrendement van praktijk en gesprekken hangt af van de intensiteit en frequentie van reflecteren. Inhoud en didactiek van alle vakken moeten daarop afgestemd zijn (integraal ontwerpen). Een vakoverstijgende aanpak is essentieel.

C. Identiteitsleren realiseren

Identiteitsontwikkeling is een leerproces dat start met een *ervaring* die is gekoppeld aan emoties. De ervaring kan een kans zijn voor leren en groei, gekoppeld aan een positieve emotie. De constructie van een identiteit is een proces, waarin ervaringen en identiteit van een persoonlijke zin worden voorzien. Identiteitsontwikkeling met betrekking tot loopbaan vindt vooral plaats aan de hand van dilemma's in beroepssituaties. Bij maatschappijleer kunnen de volgende vragen aan de orde komen:

- hoe ga je om met mensen van andere etnische afkomst?
- hoe ga je om met ondergeschikten en meerderen?
- hoe belangrijk is inkomen voor je?
- hoe kun je gedrag aanleren/afleren?
- hoe belangrijk zijn regels en afspraken?
- moet je altijd doen wat je baas zegt?

D. Stages, werkplekleren

Het is beter om ervaringen met het werk vooraf te laten gaan aan informatie. De ervaring in de praktijk roept op veel vragen op dat het een bron van leren is.

E. Bedrijfssimulaties, werkplekstructuur

In geïntegreerde opdrachten c.q. bedrijfssimulaties kunnen kennis en vaardigheden uit de avo-vakken aan de orde komen, bijvoorbeeld 'meten' (wiskunde), gesprekken voeren, een presentatie houden (Nederlands), een Engelse folder lezen, een voorlichtingsfolder maken (maatschappijleer), een presentatie houden, Scholen die bedrijfssimulaties gebruiken in het onderwijs of kiezen voor een werkplekkenstructuur koppelen zo veel mogelijk de avo-vakken aan de bedrijfssimulaties.

² <http://www.frans-meijers.nl>

Ook allerlei situaties met betrekking tot burgerschap kunnen gesimuleerd worden zoals solliciteren, omgaan met conflicten, opkomen voor je mening, enzovoort.

Voorbeeld

In het kader van een geïntegreerd project

Een mogelijk project waarin samengewerkt kan worden met vakken als Nederlands, wiskunde, geschiedenis kan als thema hebben:

Beroepen en sociale verschillen

Uitgaande van kernthema 5 kunnen beroepen vergeleken worden en vanuit een historisch perspectief kan gekeken worden naar de effecten van werk op de sociaal-economische en culturele positie van verschillende bevolkingsgroepen.

Hoofdvraag: Wat is de invloed in heden en verleden van het beroep op sociaal-economische en sociaal-culturele positie van mensen.

Vanuit Nederlands kan gewerkt worden met fragmenten uit romans, verhalen (Louis Paul Boon, Yvonne Keuls, Herman Eierdans). Vanuit wiskunde kan gewerkt worden met statistieken en meetinstrumenten. Geschiedenis kan de verandering van positie in relatie tot beroep behandelen.

Socialisatie en beroepskeuze

'Meiden in Beeld' is een educatief project voor leerlingen in vmbo-scholen en ROC's. Centraal staan de factoren die schoolsucces (kunnen) beïnvloeden, het belang van rolmodellen en de reflectie over het eigen toekomstperspectief. (Zie: <http://www.forum.nl/meideninbeeld>)

5.1 Maatschappelijke stage

Het is van belang om na te denken over de plek die de maatschappelijke stage in het curriculum krijgt. Als je die wil koppelen aan maatschappijleer moet er ook nagedacht worden over doelstellingen en activiteiten die een bijdrage leveren aan burgerschap zoals dat ook bij maatschappijleer gestalte krijgt. Dan gaat het met name om koppeling aan exameneenheden.

Doelen van de Maatschappelijke stage:

- Het leveren van een bijdrage in het welzijn van anderen.
- Het ontwikkelen van de maatschappelijke betrokkenheid.
- Het leren kennen van de lokale organisaties en zelf actief een bijdrage leveren in deze organisaties.
- Inzicht krijgen in de maatschappelijke functies en taken binnen deze organisaties.
- Het ontwikkelen van de maatschappelijke verantwoordelijkheid.
- Leren communiceren met mensen buiten de dagelijkse leefomgeving.
- Uitvoering, indien mogelijk, in het buitenland.

Voorbeelden

Actief Burgerschap en vrijwilligerswerk

Jongeren leren het beste hoe de samenleving in elkaar zit, door mee te doen. Door actief bij te dragen aan de samenleving. Dit kan door het doen van vrijwilligerswerk als onderdeel van het lesprogramma. Leren buiten de muren van de school, dat noemen we maatschappelijke stage.

Om een maatschappelijke stage vorm te geven, moeten scholen en vrijwilligersorganisaties nauw samenwerken. De belangrijkste uitdaging daarbij is het vinden van de juiste balans tussen de dienst die de leerling verricht voor de samenleving en dat wat de leerling ervan opsteekt. (bron: www.civiq.nl)

Jong leert Oud is een activiteit die prima aansluit bij het bovenstaande (www.jongleertoud.nl)

De maatschappelijke stage wordt door het kabinet opgelegd. De ene school stelt het verplicht binnen een vak als maatschappijleer, in een andere school is het onderdeel van het eindexamenprogramma.

Zie verder:

<http://www.cps.nl>

<http://www.maatschappelijkestages.nl>

<http://www.stageidee.nl>

Stage-ideeën met mogelijkheden tot koppeling aan maatschappijleer (bijv. vanuit maatschappelijke stage)

- Rollators en rolstoelen repareren, contact daarover met de eigenaars (arbeidsverhoudingen)
- Adopteer een opa of oma (beeldvorming)
- 'Pluk'tuin maken voor demente bejaarden (beeldvorming)
- Activiteiten in de wijk om de leefbaarheid te vergroten. (sociale verschillen)
- Buurtenquête houden en stappenplan maken voor de buurt (sociale verschillen, media)
- Nederlandse taalles voor allochtonen (bijvoorbeeld in buurthuis) (cultuur en socialisatie)
- Fietsles voor allochtonen (bijvoorbeeld in buurthuis) (cultuur en socialisatie)
- Begeleiding bij inburgering. (macht en zeggenschap, politiek, cultuur en socialisatie)
- Maatje zijn voor een AMA (allochtone minderjarige asielzoeker) (cultuur en socialisatie)
- Jeugdactiviteiten organiseren in het asielzoekerscentrum (beeldvorming)
- Een avondje gaan 'stappen' met een gehandicapte jongere.(beeldvorming)
- Disco voor gehandicapte jongeren organiseren

6. Mogelijke vakkenintegratie

Verschillende vormen van samenwerking

Vakkenintegratie kan op heel veel verschillende manieren vorm gegeven worden.

Integratie is het laatste punt op een schaal van inventariseren, afstemmen, samen werken en integreren. De vierslag moet voorgesteld worden als een glijdende schaal van steeds intensiever wordende samenhang en samenwerking.

Inventariseren: is het zoeken van overeenstemming tussen de vakken, zodat men weet waar overlap zit en docenten leerlingen naar elkaars vakken kan verwijzen. In de les wordt met de overlap niet meer gedaan dan alleen de verwijzing.

Bijvoorbeeld: er bestaat een overlap tussen het beroepsgericht programma techniek en maatschappijleer. Zaken als veiligheid op werk, omgaan met collega's, bedrijfscultuur leveren mogelijkheden voor verwijzing.

Afstemmen: gaat een stap verder dan inventariseren. Bij afstemmen constateren docenten dat er overlap is tussen twee vakken en maken zij afspraken over de wijze waarop een onderwerp wordt aangeboden. De bedoeling is dat dit op een zelfde wijze wordt gedaan.

Bijvoorbeeld: bij het vak Nederlands leren leerlingen een verslag maken. Het programma maatschappijleer hanteert dezelfde opzet als er een verslag gemaakt moet worden.

Samen werken: hierbij geven vakken samen vorm aan een deel van het onderwijs. Wel blijft elk vak verantwoordelijk voor het eigen deel. Bij samen werken worden niet alleen afspraken gemaakt over de wijze waarop een onderwerp wordt aangeboden of bijvoorbeeld het vakjargon dat wordt gehanteerd, maar ook over het moment waarop een onderwerp aan de orde komt.

Bijvoorbeeld: wiskunde en maatschappijleer zijn beide tegelijk bezig met statistiekjes en het interpreteren van onderzoeksgegevens.

Integreren: is de meest vergaande vorm van samengaan. Hierbij verzorgen vakken beide (gelijktijdig) les aan een groep leerlingen en tellen de uitkomsten van een opdracht bij beide vakken mee. Dit is een tendens die in steeds meer scholen in meerdere of mindere mate wordt ingevoerd.

Integratie kost niet alleen veel tijd, maar heeft ook consequenties voor wat betreft het rooster van leerlingen en docenten, de inzet van lokalen en dergelijke. Integratie levert leerlingen voordeel op, omdat er samenhang wordt gebracht tussen vakken. De leerling hoeft deze samenhang niet meer zelf te ontdekken.

Het is gewenst te werken met kernteams zodat vakken in korte lijnen op elkaar kunnen worden afgestemd en er slagvaardig gewerkt kan worden. Naarmate docenten meer vakken kunnen verzorgen kan het kernteam kleiner zijn. In zijn meest vergaande vorm is een kernteam geheel verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van een sector of afdeling en is een dergelijk team gesitueerd in een deel van het gebouw, bijvoorbeeld een afzonderlijke vleugel waar zowel de beroepsgerichte als de AVO-vakken worden gegeven.

Een integratiematrix

Voorbeeld 1: Integratie verzorging

Onderstaand schema laat zien welke onderdelen van maatschappijleer gekoppeld kunnen worden aan een werkveld in de sector zorg. Dit schema kan op twee manieren gebruikt worden:

- A. Het werkveld staat centraal en de leerling krijgt hierbij een specifieke opdracht voor maatschappijleer
- B. Het maatschappijleeronderwerp staat centraal en er wordt gekeken hoe dit onderwerp betrokken kan worden binnen de verschillende werkvelden.

Bovendien kan ook nog de keuze gemaakt worden of de docent maatschappijleer zijn vakonderdeel begeleidt in de grote leeromgeving (dus binnen de gesimuleerde werkvelden) of dat hij de leerlingen in zijn eigen vaklokaal aan het onderwerp laat werken. Leerlingen kunnen in dit laatste geval in hetzelfde groepje samenwerken als tijdens de lessen beroepsgericht.

Matrix als richtlijn

Werkvelden	Cultuur en socialisatie (ML1/K/4)	Sociale verschillen (ML1/K/5)	Macht en zeggenschap (ML1/K/6)	Beeldvorming en stereotypering (ML1/K/7)
thuiszorg alleenstaanden (ouderen) gezinnen (kinderen) langdurig zieken gehandicapten	- omgaan met de waarden en normen van de zorgvragers (accepteren, inleven en omgaan met andere regels, waarden en normen)	rekening houden met verschillen in inkomen, status, cultuur, vooropleiding (rekening houden met het bestedingspatroon, de wijze van leven)	- sociale kaart van de omgeving kunnen hanteren - aanvragen van ondersteunende (financiële)middelen en materialen ondersteunen (advies geven waar men voor bepaalde vragen/hulp terecht kan)	herkennen van en omgaan met: - rolpatronen - rolverdeling mannen – vrouwen - vooroordelen en discriminatie (omgaan met confronterende aspecten)
zorgcentrum ouderen	- omgaan met de waarden en normen van de zorgvragers (vanuit historisch besef)	rekening houden met: - maatschappelijke afhankelijkheid - daling op de maatschappelijke ladder - minder groot bestedingspatroon (rekening houden met eenzaamheid, teruggaande mobiliteit, minder aanzien en minder te besteden)	- rekening houden met de regels binnen het zorgcentrum waar bewoners, maar ook bezoekers mee te maken hebben - bewonersraad - eisen door de overheid (inspraakorganen, wettelijke regelgeving bijv. niet roken)	herkennen van en rekening houden met: - beeldvorming over vroeger en nu - rol van de media (actueel discussie-onderwerp met een bewoner kunnen bespreken)
kinderdagopvang kinderen van 0 - 12 jr. (ook buitenschoolse opvang)	- ontwikkeling van waarden en normen (belonen en straffen, imitatie en identificatie) - omgaan met multiculturaliteit (zowel van kinderen als verzorgers; andere feestdagen)	- signaleren van taalachterstanden en de gevolgen voor toekomstige kansen in de maatschappij (vroegtijdig signaleren van taalachterstanden; stimuleren van spelen met kinderen uit andere culturen)	gebruik kunnen maken en naleven van wettelijke regelingen: - subsidies - eisen door de overheid (personeel, accommodatie) (eisen betreffende arbo, hygiëne, opleiding; ouderparticipatie; bestuur)	herkennen van en rekening houden met: ouderlijke invloed op beeldvorming van kinderen beeldvorming van ouders
buurthuis jongeren en volwassenen	- inspelen op jeugdsubculturen - leren omgaan met verschillende subculturen	- richting geven aan individuele en collectieve belangen (acties voor een wijk, meewerken aan festiviteiten, festivals, cursussen geven)	-gebruik kunnen maken van wettelijke regelingen: - subsidies - eisen door de overheid - projecten aanvragen (projecten aanvragen t.b.v. een wijk, doelgroep)	herkennen van en omgaan met: - vooroordelen en discriminatie - traditionele rolpatronen - invloed van de media (hangplekken; voorlichting geven; activiteiten organiseren om rollen te doorbreken)
basisschool 4 - 12 jaar	- ontwikkeling van waarden en normen (rol van de school bij het ontwikkelen van waarden)	- vergroten van kansen voor de toekomst (taalachterstanden, omgangsvormen,	bevorderen van en participeren in democratische verhoudingen:	herkennen van en omgaan met: - oorzaken en gevolgen van vooroordelen en

	en normen)	interesses vergroten) (vroegtijdig signaleren van taalachterstanden; stimuleren van spelen met kinderen uit andere culturen)	- medezeggenschapsraad/ouderraad	discriminatie - invloed van de media (voorlichting aan ouders; gebruik maken van media)
sportactiviteiten vanaf 6 jaar	- naleving en ontwikkeling van waarden en normen helpen bevorderen: sportief gedrag (zelf trainer zijn) en samenwerking/sociale cohesie (als begeleider toezien op het hanteren van gestelde waarden en normen)	- deelname aan sport helpen bevorderen: sport verbreedert en overbrugt sociale - rekening houden met verschillen (o.a. wegwijs maken in mogelijkheden van financiële ondersteuning door de club)	gebruik kunnen maken van (wettelijke) regelingen: - gemeentelijk beleid - subsidie - landelijke sportorganisaties	herkennen van en omgaan met: - traditionele rolpatronen - invloed media - oorzaken en gevolgen van vooroordelen en discriminatie
ziekenkamer alle leeftijden	- omgaan met de waarden en normen van de zorgvrager (privacy; culturele achtergronden)	-rekening houden met verschillen in opleidingsniveau, beroepsniveau, status, omgangsvormen; -omgaan met mensen met een functiebeperking	-wegwijs maken in regelingen van de verzorgingsstaat, bijv. persoonsgebonden budget (en mogelijkheden om dit aan te vullen) -bevorderen van democratische verhoudingen: -belangengroepen: patiëntenverenigingen, voorzieningen voor mensen met een functiebeperking - overheidsbeleid	herkennen van en omgaan met: - beeldvorming rond gezondheid en ziekte - beeldvorming rond mensen met een functiebeperking
kapsalon	rekening houden met cultuurverschillen inleven in de waarden en normen van de klant	- rekening houden met maatschappelijke verschillen en interesse in bepaalde gespreksonderwerpen	rol van leerling kapper/ster t.o.v. werkgever of stagebegeleider; arboretgeving	- omgaan met meningen van klanten over bevolkingsgroepen

Voorbeelden van integratie in andere vakken

Ander vak	Maatschappijleer
Nederlands	De elementaire schrijf-, luister- en spreekvaardigheden worden bij elk exameneenheid toegepast. Ten aanzien van sociale en communicatieve vaardigheden is vergaande samenwerking tussen Nederlands en maatschappijleerprogramma mogelijk en nodig. Zeker waar het gaat om - discussievaardigheden - het afnemen van interviews - telefoneren voor het maken van afspraken en informatie inwinnen - het voeren van gesprekken met gasten van buiten of tijdens de stages - het schrijven van verslagen - het begrijpend lezen: welke informatie is van belang?.
Geschiedenis	Er zijn vele projecten denkbaar binnen alle kerndelen waarin samenwerking met geschiedenis voor de hand ligt. Discriminatie, beeldvorming, socialisatie (bijv. de geschiedenis van jeugdcultuur), het zijn onderwerpen waarbij de historische invalshoek evident is.

Economie	Rijksbegroting. Rond prinsjesdag kan er mooi samengewerkt worden met economie
Kunstvakken	Beelden, films, foto's, schilderijen, theater kunnen gebruikt worden om maatschappelijke situaties te illustreren en te verhelderen. Zie ook: http://www.cultuurplein.nl/
Aardrijkskunde	Internationalisering, duurzaamheid in relatie met identiteit en socialisatie, macht en medezeggenschap.

Bijlage 1 Geglobaliseerd examenprogramma Maatschappijleer I vmbo

		BB	KB	GL/TL
ML1/K/1	Oriëntatie op leren en werken			
	De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van maatschappijleer in de maatschappij.	X	X	X
ML1/K/2	Basisvaardigheden			
	De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, samenwerken, informatie verwerven en verwerken.	X	X	X
ML1/K/3	Leervaardigheden in het vak maatschappijleer			
	De kandidaat kan met betrekking tot een maatschappelijk vraagstuk: principes en procedures van de benaderingswijze van het vak maatschappijleer toepassen een standpunt innemen en hier argumenten voor geven.	X	X	X
ML1/K/4	Cultuur en socialisatie			
	De kandidaat kan: beschrijven hoe een mens zich ontwikkelt tot lid van de samenleving uitleggen dat mensen bij een subcultuur (willen) horen en dat elke subcultuur invloed heeft op het gedrag de rol van onderwijs beschrijven in de ontwikkeling van een mens als lid van de samenleving.	X		
	De kandidaat kan: beschrijven hoe een mens zich ontwikkelt tot lid van de samenleving en de invloed van het socialisatieproces herkennen en beschrijven uitleggen dat mensen bij een subcultuur (willen) horen en dat elke subcultuur invloed heeft op het gedrag en socialisatieproces de rol van onderwijs (als socialiserende instantie) beschrijven in de ontwikkeling van een mens als lid van de samenleving.		X	X
ML1/K/5	Sociale verschillen			
	De kandidaat kan: met voorbeelden beschrijven wat sociale verschillen zijn en hoe die veroorzaakt worden, en beschrijven hoe de plaats van een mens op de maatschappelijke ladder kan veranderen voorbeelden geven van belangen van mensen in een bepaalde maatschappelijke positie en van conflicten die daarmee samenhangen maatregelen van de overheid ten aanzien van sociale ongelijkheid noemen.	X		

		BB	KB	GL/TL
	De kandidaat kan: met voorbeelden beschrijven wat sociale verschillen zijn en hoe die veroorzaakt worden, en beschrijven/uitleggen hoe de plaats van een mens op de maatschappelijke ladder kan veranderen (sociale mobiliteit) beschrijven en uitleggen dat mensen vanuit hun maatschappelijke posities belangen hebben en hoe doordoor conflicten kunnen ontstaan overheidsbeleid ten aanzien van sociale ongelijkheid beschrijven en verklaren.		X	X
ML1/K/6	Macht en zeggenschap			
	De kandidaat kan: vormen van macht herkennen beschrijven hoe regels het samenleven van mensen mogelijk maken beschrijven welke mogelijkheden burgers hebben om invloed uit te oefenen op de politiek, en kenmerken van een parlementaire democratie noemen.	X		
	De kandidaat kan: vormen van macht en machtsmiddelen herkennen, beschrijven en verklaren beschrijven en uitleggen hoe regels het samenleven van mensen mogelijk maken beschrijven en uitleggen welke mogelijkheden burgers hebben om invloed uit te oefenen op de politiek, en kenmerken van een parlementaire democratie noemen, herkennen en toelichten.		X	X
ML1/K/7	Beeldvorming en stereotypering			
	De kandidaat kan: beschrijven hoe mensen bij het vormen van hun meningen beïnvloed worden door selectie van informatie uitingen van vooroordelen en beeldvorming ten aanzien van mannen en vrouwen in de samenleving herkennen en benoemen voorbeelden noemen van vooroordelen en discriminatie, beschrijven hoe deze ontstaan en aangeven wat er tegen te doen is van een bepaald sociaal probleem beschrijven hoe de beeldvorming erover tot stand komt/gekomen is.	X		
	De kandidaat kan: aangeven dat selectieve waarneming een rol speelt in het proces van beeld- en meningsvorming uitingen van vooroordelen en beeldvorming ten aanzien van mannen en vrouwen in de samenleving herkennen en benoemen beschrijven hoe men uitingen van vooroordelen en discriminatie tegemoet kan treden vanuit het beginsel van gelijkwaardigheid en respect van een bepaald sociaal probleem beschrijven hoe de beeldvorming erover tot stand komt/gekomen is.		X	X

